

O strategiji

Pukovnik u penziji VASILJE CERović

U eseju o strategiji autor razmatra prvobitno i aktuelno značenje toga pojma naznačujući, u datom kontekstu, predmet, podelu i granice strategije. Strategija je, ističe on, u dijalogu s politikom, ekonomijom, diplomatijom, ali svoje zadatke rešava samostalno i niko drugi ih ne može rešavati kompetentnije od nje.

Ostavljajući u strategiji mesto i za nauku i za veštinu, autor nalazi da i pored svih nastojanja da se ona sabere u teorijski sistem, uvek ostaje prostor za skitsku veštinu nepravilnog, drukčijeg, samosvojnog.

Nova strategijska situacija, koja je nastupila na izmaku 20. veka, ogleda se u činjenici da su velike sile stvorile sredstva kojima je moguće uništiti svet, ali nije, u savremenim uslovima, moguće u lokalnim ratovima nametnuti ni ropstvo ni »slobodu«.

Smisao za strategijsko rasuđivanje dokazuje se sposobnošću za odvajanje bitnog od nebitnog.

U razmatranju koje sledi pokušaćemo da izložimo izvesne strategijske probleme na osnovu uvida u teorijske i književne izvore, posmatranja i analiza savremenih ratova i oružanih intervencija.

POJAM

Pretpostavka od koje polazimo sadržana je u tome da je u pojmu strategija, u značenju koje mu dajemo danas, očuvan smisao iz vremena kad je nastao. Uzmemo li da je strategija prvobitno opisivana kao veština vojskovođe,¹ zapazićemo da

¹ Strategija, grčki, vođenje vojske, od strateg i vodim. (Vojna enciklopedija, VIZ, Beograd, 1967, str. 241.)

Svećin razlikuje strategiju kao teoriju ili sistem znanja koji nam olakšava razumevanje života i prakse i strategiju kao veštinu vojskovođa. (Svećin, *Strategija*, VIZ, Beograd, 1956, str. 16—21.)

je isto značenje sadržano manje-više u svim potonjim definicijama. Istina, one su proširivane, značenje je dograđivano, ali se prvobitni smisao nije izgubio. Reč je o izdvojenoj delatnosti, koja se tiče vođenja rata, i izdvojenoj vlasti, koja je poverena vojskovođi, i o tome da jedno i drugo zahteva naročito znanje i veštinu.

Ustanova vojskovođe, vrhovnog komandanta, u jednom licu održala se uprkos stalnom povećavanju oružanih snaga i širenju rata na celo društvo. Staro načelo prema kome jedan treba da komanduje i najmanjom jedinicom i celom armijom održalo se u punoj važnosti. Istina, vrhovni komandant je s vremenom okruživan sve većim brojem saradnika i savetnika koji su organizovani u odgovarajuće organe i bez kojih se savremeno rukovođenje i komandovanje ne da zamisliti. U industrijskom i postindustrijskom društvu vrhovni komandant je izgubio oreol koji mu je u starom veku donosilo lično i neposredno učešće u borbi, a izbledeo je i sjaj genijalnosti kojim je u Napoleonovo doba osvetljavana njegova sposobnost za strategijske kombinacije. U promenjenim okolnostima, s obzirom na mnoštvo specijalista koji ga okružuju, kao reprezentanti nauke i veštine, on je unekoliko sličan svakom smenljivom funkcioneru, ali je, kao i uvek, nosilac najvećih ovlašćenja i odgovornosti.

Udeo nauke i veštine u strategiji procenjivan je različito. Na polovima su ocene prema kojima ratom gospodari ili slučaj genija ili genije slučaja. Genije vojskovođe prizivan je u pomoć da bi ovladao primenom utvrđenih načela i pravila na neodređene i neponovljive situacije. Ova tvrdnja osporavana je objašnjenjem da genijalnost vojskovođa potiče otuda što su oni predstavnici moći i vlasti, pa i činjenicom da su mnogi od njih vrlo mladi i bez posebne pripreme stekli u bitkama svetsku slavu. U prilog slučaju navođeni su drugi i drukčiji argumenti, prema kojima ratni događaji idu svojim tokom,

Kasteks tumači drukčije etimologiju termina strategija, uporedno s terminom taktika. On piše da strategija dolazi od grčke reči koja znači »vojni pohod, kampanja«, a da, za razliku od toga, taktika dolazi od grčkog prideva »određen, redovan«. Sledstveno tome, »Strategija bi raspravljala o ratu ili kampanji u potpunosti, jednom rečju o *celini* koju ona obuhvata u svojoj celokupnosti i u glavnim linijama. Taktika bi značila pojam jasno određenih, pravilnih pokreta, koji se mogu ostvariti samo na bojnopolju (ako su tu izvodljivi), tj. na polju izvršenja.« (Kasteks, *Strategijske teorije* I, VIZ, Beograd, 1960, str. 11.)

nezavisno od toga ko je na čelu vojske i kakve su njegove sposobnosti i obdarenosti. Ali, takvom razmišljanju protivrečili su primeri uzastopnih, ponovljenih uspeha pojedinih znamenitih vojskovođa čija su strategijska rešenja inspirisala različite škole mišljenja.

Slično tome, veoma se razlikuju i mišljenja o vrednosti strategijskih načela i pravila: prema jednom, ona su uvek ista i nepromenljiva, bez obzira na promene u vojnoj organizaciji i ratnoj tehnici; prema drugom, ona su nastala u uslovima i situacijama koje više ne postoje, pa je stoga i njihova važnost istekla. Otuda su doktrinari smatrali da se strategija može učiti, a praktičari da se sve mora prepustiti snalaženju.

Podsećanje na ova međusobno udaljena stanovišta ne izvodi na ravan put. Ipak, ne može se zanemariti pitanje o tome šta ih, objektivno, uslovljava. Ponekad je korisno da se neko staro pitanje postavi u novim okolnostima koje pomažu da se osvetli na drugi način i zapaze novi momenti, pa i šire metodološke mogućnosti. To se ogleda u poboljšanju sredstava i metoda za merenje fizičke sile koja se angažuje u ratu i za njenu odgovarajuću upotrebu. Ipak, jasno je da se rat ne može potpuno obuhvatiti kleštima nauke. Moralne, političke i psihičke snage ne mogu se meriti na isti način. Kombinovanje jednih i drugih pogotovo komplikuje zadatak strategije. Ako, dakle, ni uz najveći napor ne možemo da zamislimo rat kao potpuno racionalan čin, na iste teškoće ćemo naići pri pokušaju da ga predstavimo i posmatramo kao niz pukih slučajnosti. U tome je izazov za strategiju. Na tim protivrečnostima ona gradi svoj predmet i metod u nastojanju da sagleda ono što se kao kičma provlači kroz istoriju ratova.

Imajući to na umu mogli bismo prvobitnu definiciju pojma »strategija«, kao veštine vojskovođe, zadržati, dopuštajući da pored nje bude i druga sa značenjem nauka o ratu i nauka vojskovođe ili glavnokomandujućeg. Dopuštajući obe definicije ne želimo da ponovo podstaknemo sholastičku raspravu veština ili nauka, već da ukažemo na činjenicu da obe jednako egzistiraju. U prilog tome navešćemo da i savremeni vojni pisci, za koje s razlogom pretpostavljamo da imaju potpun uvid u naučni segment strategije, smatraju strategiju veštinom. To zbog toga što se ona još naslanja na isuviše mnogo nemerljivih činilaca da bi zaslužila naziv nauke. Oni, doduše,

nalaze da je u rešavanju taktičkih pitanja primenljiva analiza sistema, po strogom naučnom postupku, ali da se na teška i važna strategijska pitanja odgovori traže na osnovu intuicije ili običnog vojničkog razuma.²

Ma koliko se razvijale i usavršavale analitičke tehnike na polju strategije, ona nikako ne može izaći iz neizvesnosti ili slučaja, kojim je okružen svaki rat. I prema davnom Marksovom uviđanju »praviti svetsku istoriju bilo bi, svakako, vrlo komotno kad bi se borba prihvatila samo pod uslovom nepogrešivo povoljnih šansi« a, sa druge strane, »ona bi bila vrlo mistične prirode kad 'slučajnosti' ne bi igrale nikakvu ulogu«.³

Izgleda nam od važnosti i Engelsovo razmišljanje o kritici. »U svakoj revoluciji, pisao je on, neizbežno se dešava mnoštvo gluposti, baš kao i u svako drugo vreme, i kad se ljudi najzad dovoljno smire da bi bili sposobni za kritiku, neizbežno dolaze do zaključka: učinili smo mnogo štošta što bi bilo bolje da nismo, i nismo učinili mnogo štošta što bi bilo bolje da jesmo, zato je sve otišlo naopako.«⁴ Iste ove reči tiču se i rata. Jer, kako poučava iskustvo, i pobeđeni i pobednik imaju razloge da tragaju za počinjenim glupostima.

Ipak, uz sve što je rečeno, vrlo je neobično što iz naučno i tehnološki najrazvijenijih zemalja dolaze opomene o tome da je naučno u strategiji vrlo ograničeno. Primerice, američki analitičari rata u Vijetnamu, koji su istraživali razloge sopstvenog neuspeha u tom dugotrajnom oružanom sukobu, uprkos nesavršenosti vojno-tehničkoj nadmoćnosti, zaključili su, između ostalog, (1) da nema izgleda na uspeh vojna akcija kojom se podržavaju režimi koji ne uživaju podršku svog naroda; i (2) da u nekim ratovima tehnološka superiornost donosi uspeh, dok u drugim ona uopšte ne deluje, odakle sledi da se strategija ne može redukovati na tehnologiju.⁵

U vezi s navedenim zaključcima, koji su izvedeni post festum, treba primetiti da su upozorenja u istom smislu da-

² Michael Howard, »Stratezi — klasičari«, *Problemi moderne strategije* Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, br. 8, jul, 1969, str. 38—39.

³ Karl Marks, *Pisma Kugelmanu* (1862—1874), Kultura, Beograd, 1951, str. 148.

⁴ Marks—Engels—Lenjin, *Protiv anarhizma, liberalizma, levičarstva i revizionizma*, BIGZ, Beograd, 1973, str. 61.

⁵ Bernard Brodie, *Tehnologija, politika i strategija*, »Problemi moderne strategije« br. 9, oktobar, 1969, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 36—37.

vana i ranije, pre nego što su SAD zagazile do grla u vojnu akciju na tlu Vijetnama, ali za njih nije bilo sluha tamo gde su donošene strategijske odluke. Ta činjenica opet na očevidan način podcrtava razliku između naučne kompetencije i kompetencije u odlučivanju o strategijskom izboru. Kad je reč o tom izboru, onda, pored naučnih argumenata, važnu ulogu imaju ekonomski, politički i bezbednosni interesi. S obzirom na to, udeo nauke može biti, a često i jeste, limitiran pragmatičnim razlozima.⁶

Pa ipak, dopuštajući razna ograničenja nauke na polju strategije, ne tvrdimo da se ona miri s tim stegama. Najpre, zato što gomilanje iskustva i znanja o ratovima neizbežno polaže naučni temelj, a onda i zbog toga što nauka sama, čim je temelj jednom položen, ne prestaje da dodaje nove spratove. Naposletku, u savremenosti se nijedna veština ne razvija bez pomoći nauke. Svako ko se namerno oglašuje pred dostignućima nauke osuđen je na zaostajanje.

Ratna veština, i strategija u tom okviru, upoređivana je s drugim veštinama, na primer s veštinom pisanja, lova, ribarenja, proizvodnje itd. Naravno, to upoređivanje polazi od sličnosti, od toga da svaka veština podrazumeva obučavanje i uvežbavanje, recimo u rukovanju strugom i rukovanju oružjem, ali ne pokriva razlike koje, kad je po sredi ratna veština, obuhvataju u prvom redu strah i hrabrost. Rekli bismo i naročitu odgovornost — za ljudske živote. Upoređivana je i s umetničkim veštinama, recimo sa slikarstvom, a često i sa šahom, naročito u tom smislu da se razlikuje ono što se uči i može naučiti, a očituje se u imitiranju, od onoga što se naučiti ne može a izražava se u kreaciji, u stvaralaštvu. Upoređivana je, najposle, i sa kockarskom veštinom.

Od udela nauke u strategiji ne treba očekivati istinu koja se ispoljava na način zakona u prirodnim naukama, koji su proistekli iz činjenice da su izvesna opšta stanja prirode povratna. Što se, pak, tiče rata i ratne veštine tako povratnih stanja nema. Svaki je rat neponovljiva i jedinstvena pojava. S obzirom na to, udeo nauke u strategiji nije u tome da nalazi gotova rešenja za situacije koje su uvek nove i osobene, već da osigura objektivnu analizu i ponudi alternativne mogućnosti. Osim toga, u moći je nauke ili bi trebalo da bude u nje-

⁶ Isto, str. 52—53.

noj moći, da opomene kad se nameravaju ponoviti stare greške. Njenu delatnost možemo videti, kako je Marks govorio, kao delatnost onog »general intellecta« pre svega u smislu planiranja, projektovanja, konstruisanja, ali ostavljajući pored intelekta mesto i za intuiciju. Od nauke u strategiji se ne mogu očekivati deterministički i kauzalni zaključci, kao u Njutnovoј mehaničkoј koncepciji prirode, već regularnosti drukčije vrste, kao u Ajnštajnovoj teoriji relativiteta, u kojoj se svaki deterministički opis dovodi u sumnju. Držeći se ove paralele, navešćemo kao kuriozitet, ako ne i paradoks, da je kod Ajnštajna, u opštoј teoriji relativiteta opis zasnovan na *zakrivljenoј* prostorno-vremenskoј metrici,⁷ a da je i Napoleon o opštim strategijskim idejama rekao da su samo oruđa kojima se mogu ocrtavati *zakrivljenosti*⁸ (podvukao V. C.).

Ostavljajući u strategiji mesto i za nauku i za veštinu, za postupke koji se mogu naučiti i za rešenja koja su plod intelekta, intuicije i imaginacije, pa, dakle, predstavljaju kreaciju u doslovnom smislu te reči, nismo umanjili ni značaj ni težinu strategijskog rasuđivanja i odlučivanja. Naprotiv. Iako nismo među pristalicama upoređenja, kada je reč o ratu i strategiji, ovde ćemo se na još jedno takvo upoređenje osvrnuti, na upoređenje između strategije i meteorologije. Ono je poslužilo za to da se istakne vrednost »normalnog slučaja« u teoriji, makar i samo za to da bi se utvrdila ili predvidela neizbežna odstupanja. Međutim, upoređenje je moguće i na drukčiji način. Ako se, prema primeru koji je navođen u drugu svrhu, desetorici meteorologa daju isti elementi i zatraži da se služe istim postupkom, oni će dati istu prognozu, ili pokazati razliku između ispravno izrađene i pogrešne prognoze. Oni se služe proverljivim egzaktnim postupkom izvedenim na osnovu činjenica. Isti eksperiment nije izvodljiv sa desetoricom faktičkih nosilaca strategijskog odlučivanja, ali je u školskim uslovima mogućan. Ono što se može sa sigurnošću pretpostaviti, to je da na osnovu istih elemenata strategijske situacije neće biti sva rešenja istovetna, niti će se očevidno iskazati ispravna i neispravna rešenja. Drukčije rečeno, o vrednosti datih rešenja moguće je suditi samo po tome šta izvlače iz pretpostavljenih mogućnosti.

⁷ Niels Bohr, *Atomska fizika i ljudsko znanje*, »Nolit,« Beograd, 1985, str. 129.

⁸ Lidel Hart, *Mač i pero*, VIZ, Beograd, 1985, str. 113.

PREDMET, PODELA I GRANICE STRATEGIJE

U opštim linijama, strategija u užem smislu, odnosno vojna strategija, razmatra *rat kao dvostrani proces i rat u celini*, a u tom okviru: (1) cilj, (2) snage i sredstva, (3) način vođenja i (4) prostorno-vremenske koordinate. Pri konkretizaciji navedenog opisa treba uzeti u obzir nove činjenice, a one ukazuju na to da se rat prostorno širi i vremenski ubrzava, da obuhvata ne samo političke već i sve društvene odnose. S obzirom na to, rastući udeo ekonomskog, političkog, moralnog i psihološkog kompleksa u ratu imao je za posledicu njihovo odgovarajuće zalaženje u polje strategije. Strategija, sama po sebi, ne određuje i ne odgoneta interesnu i vrednosnu motivaciju u ratu, pa ni psihičko reagovanje ljudi u ambijentu opasnosti. Strategija, dakle, ne daje odgovor na pitanje *šta* se želi ratom, već *kako* se željeni cilj može postići upotrebom nasilja. Upravo zato strategija se nije mogla oglušiti o zahteve politike i ekonomije, etike i psihologije, već je bila upućena na dijalog s njima. Taj dijalog otpočeo je vrlo davno, ali je u novije vreme kristalisan u različitim formama podele i jedinstva strategije. Tako su se, pored vojne, javile kao posebne: politička, ekonomska i diplomatska strategija. A čim se to desilo, ukazala se potreba i za opštom strategijom koja bi integrisala sve posebne i koja je nazvana nacionalnom, velikom, totalnom.

Kao što se vidi, zalaženje politike, ekonomije i diplomatije u polje strategije, ona je, ako se tako može reći, naplatila svojim iskorakom u njihova područja. U ovoj prilici nećemo se baviti preterivanjima ili jednostranostima, bilo da, recimo, politika postavlja strategiji zahteve ili ograničenja, koje ona ne može da podnese, bilo da strategija nastoji da se uzdigne iznad politike. Naučno-tehnološki razvoj koji se ogleda u novim ratnim sredstvima (nuklearnim, hemijskim i biološkim) i u jednostavnoj činjenici da je kapacitetima koji se nalaze u blokovskom arsenalu moguće više puta uništiti planetu na kojoj živimo, učinio je besmislenom i čuvenu formulu koju je dao Klauzevic, o ratu kao nastavljanju politike. Za nas izgleda zanimljivim pitanje: kako i zašto je došlo do toga da politika, ekonomija, diplomatija itd., pošto su stupile u dijalog sa strategijom i same usvajaju njene metode, odnosno utemeljuju sopstvene strategije? O tome se može dosta raspravljati,

ali pretpostavka koja se nameće na prvi pogled tiče se svojstva ili obaveze strategije da razlikuje celinu od dela, glavno od sporednog, trajno od prolaznog, a sve to je od naročite važnosti i u svim drugim delatnostima. U vezi s tim je i povezanost teorije i prakse u strategiji, to što ona ne može da ostane u oblacima ideja, već je upućena na akciju, na izvršenje.

Strategija je u dijalogu s politikom, ekonomijom, diplomatijom itd., jer tako može bolje da rešava sopstvene zadatke. Ali, ona svoje zadatke rešava samostalno i niko drugi ih ne može rešavati kompetentnije od nje. U takvom dijalogu ne sme postojati hijerarhijski odnos, jer je on uspostavljen na drugoj relaciji, u društveno-ekonomskom i državnom životu, gde je očevidan primat politike nad strategijom i zavisnost strategije od ekonomije.

Razvoj i diverzifikacija oružanih snaga, u prvom redu vidova i rodova, proizveo je zasebne strategije — kopnenu, pomorsku, vazduhoplovnu, a uvođenje nuklearnih sredstava, pored klasičnih, konvencionalnih, donelo podelu na konvencionalnu i nuklearnu strategiju. Zbog toga u vojnoj strategiji ima mesta za opštu strategiju koja integriše brojne posebne strategije.

Ovo umnožavanje strategija nije proizvodljivo. Ono je podstaknuto širenjem rata — prostornim i društvenim — što se ogleda u faktičkom brisanju granice između fronta i pozadine i u angažovanju celokupnih društvenih snaga. Oдавde proističe problem integracije posebnih ili paralelnih strategija, kako ih možemo nazvati radi jasnog razlikovanja, u koje spadaju: vojna, politička, ekonomska, diplomatska... i takođe problem integrisanja substrategija, u okviru vojne, kao što su: kopnena, pomorska, vazduhoplovna. Najteži problem tiče se integrisanja konvencionalne i nuklearne strategije. Rešavati međunarodne probleme nuklearnim ratom veoma je opasno i krajnje neizvesno, jer u istorijskoj perspektivi, ti problemi su relativni, a nuklearno oružje apsolutno. Onaj koji hoće da vlada apsolutnim oružjem postaje pre njegov sluga nego njegov gospodar. Ova negativna dijalektika tačno je izražena opažanjem da se nuklearno oružje degenerisalo u totalnu silu koja ne može da se upotrebi, pa tako postaje bezopasna.

Kada je reč o granici strategije, onda se u prvi plan stavlja njen odnos prema operativnoj veštini i taktici. Taj odnos viđen je iz različitih uglova usled čega su davana i različita objašnjenja. Tako je, recimo, strategija vezivana za upotrebu bojeva (bitaka) u ratu, a taktika za upotrebu trupa u boju (bitki), ili je, slično tome, strategijom obuhvatano ono što se događa na ratištu, a taktikom način dejstva na vojištu; ili je strategija definisana kao teorija po kojoj se vode i upravljaju armije, dok je taktika teorija po kojoj se vode i upravljaju trupe.⁹

Po drugom, rekli bismo vremenskom kriterijumu, granica između strategije i taktike postavljena je na mestu i u trenutku kada snage u sukobu dolaze u dodir; isto značenje ima i tumačenje prema kome se izraz strategija odnosi na ideju priprema za borbu, a termin taktika na ideju za izvođenje borbe; ovde se može ubrojati i metafora prema kojoj je strategija »mozak koji misli«, dok su logistika (pre dodira s neprijateljem) i taktika (kad zagrmi top) »ruke koje delaju«. ¹⁰

Kao što se vidi, kod navedenih razgraničenja, ne spominje se operatika, kao srednji član, ali sadržana su, po našem mišljenju, razložna senčenja koja olakšavaju da se bolje vide prostorno-vremenske koordinate, organizacijsko-formacijske veličine i oblici borbenih dejstava, ideje (zamisli) i postupci ili načini na koje se ostvaruju, na osnovu kojih se ocrtavaju granice strategije prema taktici.

Izgleda nam neopravdano odvajati bojeve (operacije) bitke od snaga koje ih izvode, a isto tako nalaziti posao za stratega samo do trenutka kad otpočinju borbena dejstva, a potom dati reč taktičaru. Kaže se »strategija korača operacijama«, ali se pri tome ne može otkloniti predstava o strategijskim formacijama (grupacijama) koje čine te korake. Slično tome može se reći »taktika korača bojevima (i borbama)« i »operatika korača operacijama« misleći na odgovarajuće formacije ili grupacije. Tačnije rečeno, izgleda nam umesno da se bojevi, operacije i bitke posmatraju zajedno sa snagama koje ih izvode u srazmernim prostorno-vremenskim koordinatama, kao što se to odigrava i u zamislima i u praksi. Osim toga, tako se i operatici i taktici pruža nešto više od izvršenja.

⁹ Vidi: *Vojna nauka*, VIZ, Beograd, 1971.

¹⁰ Vidi: *Kasteks, Strategijske teorije I*, VIZ, Beograd, 1960, str. 11—37.

I na operativnom i taktičkom stepenu mora se mnogo i brzo misliti da bi se uspešno dejsvovalo.

Činjenica da se na svakom stepenu komandovanja najpre stvara zamisao a onda pristupa izvršenju, i da je svaki starešina — i pretpostavljeni i potčinjeni, navela je neke vojne pisce da zamisao, koncepciju borbe u svim slučajevima tretiraju kao strategiju, a izvršenje kao taktiku. Ovakvo razgraničenje, međutim, zatamnilo je obim strategije i taktike a time i nesumnjivu razliku, i u zamisli i u izvršenju, između rata u celini i celokupnih oružanih snaga, i pojedinačnog boja koji vodi jedna divizija. Zbog toga ono donosi više teškoća nego olakšica u rešavanju datog odnosa.

Međutim, ostaje otvoreno pitanje odnosa između kreatora i »potrošača« strategije. Usvojimo li gledište da je strategija izdvojena delatnost relativno malog broja ljudi sa vrha političke i vojne piramide, u kojoj se u nekim srazmerama prepliću nauka i veština, to nije u suprotnosti s pretpostavkom da ona, na neki način, dopire do svakog učesnika u ratu. Rekli bismo da uspešnost jedne strategijske koncepcije umnogome zavisi od upućenosti vojnika i naroda u politički cilj rata i način njegovog vođenja, jer upravo oni najviše doprinose njenom izvršenju. Ima mišljenja da pobeda i poraz u ratu više zavise od uzvika vojnika na položaju (»propali smo« ili »ura«) nego od zasluga strategijskog vođstva.¹¹ Tako se, u stvari, kida veza između kreatora i izvršilaca strategije, a nju je nemoguće prekinuti. Jer, ako su ti uzvici na položaju simboli opšteg raspoloženja, a samo u tom slučaju oni imaju strategijski domašaj, onda oni tu vezu potvrđuju, i to tako što strategijsko vođstvo nosi i zaslugu za uspeh i krivicu za neuspeh.

Strategija zahteva jasan cilj i razložan postupak. U najvišim dometima ona se odlikuje najvećom jednostavnošću. Pretpostavke za to su nekada date a nekada ne. One se tiču sposobnosti strategijskog vođstva, sa jedne strane, i saglasnosti »potrošača strategije« sa ciljem i načinom vođenja rata. Sposobnost je uslovljena razvojem nauke i veštine, izborom i obrazovanjem kadra, uvidom u vidokrug drugih i slično, a saglasnost prihvatljivim interesima i cenom po koju se oni mogu postići. Kad nema saglasnosti, strategijsko vođstvo je

¹¹ Tolstoj, *Rat i mir*, »Prosveta,« Beograd, 1961, str. 61.

može iznuditi ili naturiti, zamagljujući i prikrivajući stvarni cilj rata. Ukratko, strategiji je neophodno potrebna uverljivost.

U Plutarhovom životopisu Aleksandra Makedonskog, ovaj je vojskovođa tu potrebu za strategijskom uverljivošću u svojim pohodima tražio i nalazio u predskazanjima i tumačenju snova, ali je, pored toga, baš u najtežim bitkama potkrepljivao ličnom hrabrošću.¹² U svedočenjima hroničara vijetnamskog rata, navodi se kao jedan od osnovnih uzroka američkog neuspeha — nedostatak strategijske uverljivosti: bio je to rat bez jednostavno objašnjivog povoda i cilja, bez jasno određenog neprijatelja na koga bi se mogla usmeriti mržnja naroda, bez pretnje domovini, bez potrebe za sveopštim žrtvovanjem, bez patriotskog zanosa. Slično se može zaključiti i o sovjetskoj intervenciji u Avganistanu, koja se, nasuprot težnji njenih inicijatora, pretvorila u otegnuti rat. Ta intervencija je motivisana, u početku, revolucionarnim, socijalističkim i internacionalističkim razlozima, da bi u sadašnjim okolnostima bila razotkrivena kao zabluda i pogrešan korak. Tako se »vijetnamskom sindromu« Amerike pridružio »avganistanski sindrom« Sovjeta, jedan i drugi kao nesumnjivi znak preteranog uzdanja vodećih blokovskih sila u politiku sile i silu oružja.

POUKE ISTORIJE I STRATEGIJSKE MENE

Mnogo puta je rečeno da oni koji se oslanjaju na iskustvo minulih ratova, nemaju naročite izgleda u budućim oružanim sukobima. To je zato što su i najbolje teorije i istorije iz vremena koje je prošlo odgovarale situacijama koje više ne postoje. U tom poricanju oseća se Hegelov uticaj. U *Filozofiji istorije* on je naročito istakao osobenost prilika i individualnost stanja u svakom vremenu, usled čega se može i mora odlučivati na osnovu njega samog, jer u vrevi svetskih događaja ne pomaže opšte načelo, ne pomaže sećanje na slične prilike, jer ono nema snage protiv života i slobode sadašnjosti. Međutim, postoji ne manje razložan stav prema kome nema drugog načina da se otkriju izvesna načela i pravila ratne veštine trajne važnosti od brižljivog proučavanja istorije ra-

¹² Plutarh, *Slavni likovi antike II*, »Matica srpska«, Novi Sad, 1978.

tova. Šta više, teško je pretpostaviti nasumično otkrivanje novih načela ako se prethodno ne istraže i saznaju ona koja su nataložena u istoriji ratova. Namerno traženje novina je podjednako štetno kao i robovanje obrascima iz prošlosti.

Ono što strategiji pribavlja naučni karakter jesu izvesna načela i pravila koja su uočljiva u načinima vođenja ratova kroz istoriju, uz svu raznolikost i promenu istorijskih uslova. Tako ćemo u naučnoj sistematizaciji iskustava iz istorije ratova opaziti podelu na one koji su vođeni po načelima strategije uništenja i one koji su vođeni po načelima strategije iznurivanja.¹³ Oba načela funkcionišu i u savremenosti, naravno sa modifikacijama koje se izražavaju i u nazivima kao što su »rat brze odluke« i, nasuprot tome, »dugotrajni rat«. Od čega zavisi sklonost i izbor u konkretnim ratovima? Od politike date zemlje, cilja rata koji je politički determinisan i odnosa snaga strana u sukobu. Načelo uništenja iziskuje odlučujuću bitku kojom se uništavaju glavne snage protivnika i slama njegova volja za daljim otporom. Načelo iznurivanja, naprotiv, izbegava odlučujuću bitku, otežući i razlažući sukobe u vremenu i prostoru, u nastojanju da se neprijatelj iznuri, iscrpi njegova ofanzivna snaga i oslabi njegova volja za borbom. Vojno rešenje je u oba slučaja od bitne važnosti, ali ono umnogome zavisi od materijalne i moralne podloge na kojoj se uzdiže i političkih i ekonomskih interesa kojima se motiviše.

Ono što važi za vođenje rata u celini važi i za pojedine bojeve, operacije i bitke u kojima se snage angažuju i dejstvuju prema izvesnim načelima i pravilima. Njih nameće priroda oružanog sukoba, a primenjuju se prema osobenim okolnostima. Ako se upitamo, šta je to što bitku kod Kane, kolubarsku bitku ili bitku na Sutjesci, čini predmetom trajnog interesovanja, uprkos neponovljivim okolnostima u kojima su se odigrale, ne možemo otkloniti pretpostavku da su one vođene prema izvesnim načelima od trajne važnosti i postupkom u kome se ogledaju određena pravila. Tako bitka kod Kane predstavlja prototip okruženja neprijatelja, kolubarska bitka neočekivanu protivofanzivu, a bitka na Sutjesci primer je proboja iz okruženja.

¹³ F. Mering, *Ogledi iz istorije ratne veštine*, VIZ, Beograd, 1960, str. 95.

Kada bi strane u sukobu raspolagale neiscrpnom snagom i onda bi bilo važno koji i koliki njihov deo se može prikupiti i rasporediti u napadu i odbrani, u određenom vremenu i na izabranom ili iznuđenom objektu. Istina, u tom slučaju početna greška mogla bi da bude ispravljena. Ali, budući da snage nisu neiscrpane, već ograničene, od strategije i stratega se očekuje i zahteva da ih upotrebi s najmanjim gubitkom i s najvećim rezultatom. Otuda princip ekonomije snaga, koji se izražava i kao ekonomija vremena, ima u ratu ustaljenu važnost.

Kaže se da su načela (principi) strategije isti, a da se njihova primena razlikuje. Međutim, vojni pisci i stratezi ne navode iste principe, ni u jednakom broju, a i različito ih vrednuju. Sun Cu je formulisao pet principa čija valjana primena donosi pobedu, a oni se u stvari svode na jedan: poznaj neprijatelja i poznaj samog sebe. Napoleon je iskustvo svojih prethodnika i sopstveno rezimirao u tri principa: održavati svoje snage u stanju objedinjenosti, ne biti osetljiv ni na jednoj tački, i brzo napadati jakim snagama na važne objekte. Klauzevic i Žomini, svaki na svoj osoben način varirali su isti princip — koncentracije glavnine snaga na odlučujućoj tački. Foš je isticao četiri principa: ekonomisanje snagama, slobodu akcije, slobodno grupisanje i obezbeđenje. U savremenim uslovima formulisani su novi principi, saglasno realnim i virtuelnim (nuklearnim) ratovima, na primer, princip »pretraži i uništi« (Amerikanci u Vijetnamu) ili princip »prvog i uzvratnog udara« u hipotetičnom nuklearnom ratu, i slično.

Svaki princip strategije moguće je i potrebno posmatrati iz dijalektičkog ugla. To nalaže rat kao dvostrani proces i na to upućuju istorijski primeri. Dogmatske pristalice jednog principa zanemaruju mogućnost i verovatnoću novih rešenja i protivmera. Engels je u istoriji ratova nalazio potvrdu za valjanost principa ofanzivnosti i za celishodnost principa defanzivnosti.¹⁴ Isto tako on je smatrao umesnim: staviti u isti položaj onoga koji obilazi, u koji je on nameravao da stavi protivnika.¹⁵ Mering je pisao s ironijom o poštovaocima Klauzevica, koji su ga tumačili kao što vernici tumače bibliju: pošto su se svi njegovi zaključci svodili na načelo bitke, njima

¹⁴ F. Engels, *Napad*, K. Marks — F. Engels: *Dela*, Prosveta IMPR, Beograd, 1968—1979, tom 17, str. 51.

¹⁵ F. Engels, *Planinski rat nekad i sad, isto*, tom 15, str. 92.

je svako vođenje rata koje se nije svodilo na to načelo izgledalo kao neshvatljiva glupost.¹⁶ Neophodnost dijalektičkog pristupa očevidna je i kod principa koji na takav pristup navode sami po sebi; na primer, onaj koji hoće (u napadu ili odbrani) da bude svuda jak, biće svuda i jednako slab.

Važnost ustaljenih strategijskih principa ponajviše dovode u pitanje vojni pisci i stratezi-praktičari koji traže i nalaze rešenja da ih opovrgnu. U ratnoj veštini, pored svih napora i nastojanja da se ona sabere u teorijski sistem, uvek ostaje prostor za skitsku veštinu neuobičajenog, nepravilnog, drukčijeg, samosvojnog. Mao Cedung, Tito, Ngujen Đap, svaki u osobenim okolnostima, formulisali su principe strategije za savremene: narodne, oslobodilačke i revolucionarne ratove. Mao je nazreo mogućnost da se u uslovima strategijske slabosti 1:10 postigne taktička nadmoćnost 10:1.¹⁷ Tito je kod sličnog odnosa snaga u vojnim formacijama sledio princip oslanjanja, u prvom redu, na narod pa onda na vojnu silu, i princip ofanzivnosti koji se ispoljavao u oslobađanju nove teritorije čim se, pod prinudom, mora napustiti stara.¹⁸ Ngujen Đap je formulisao princip — negacije jasnog fronta pri čemu su neprijateljske snage priklještene kao kosa zupcima češlja.¹⁹ Uopšte uzev, oni su reafirmisali strategiju partizanskog rata u savremenim uslovima, kao protivtežu strategiji munjevitog rata i rata brze odluke na temelju vojnotehničke nadmoćnosti. Tako se u stvari ispostavilo da se princip bitke i princip manevra, princip ofanzivnosti i princip defanzivnosti, ekonomija snaga i sloboda inicijative i sl. mogu kombinovati na razne načine i s različitim naglascima, i da je, faktički, u strategiji kombinovanje njena srž.

Strategijske mene nastupaju na osnovu promena u društveno-ekonomskom i političkom životu i, u skladu s tim, u vojnoj organizaciji, i na osnovi razvoja i usavršavanja ratnih sredstava. Najopštije rečeno, pobeda i poraz u ratu zavise od kvantiteta i kvaliteta ljudstva i naoružanja i opreme. Sinhroni razvoj u oba smisla ostavlja jasan trag u novim strategijskim koncepcijama. I građanska i socijalistička revolucija donele su revoluciju strategije. U tome su imali udela i novi borci i novo oružje. Narodi koji su se borili za slobodu i neza-

¹⁶ F. Mering, *isto*, str. 99.

¹⁷ Mao Ce Tung, *Vojna dela*, VIZ, Beograd, 1957, str. 204.

¹⁸ Tito, *Vojna djela*, VIZ, Beograd, 1982, knjiga I, str. 281 i 389.

¹⁹ Đap, *Izabrana dela*, VIZ, Beograd, 1973, str. 345.

visnost, po pravilu, slabo naoružani, upravo iz tog razloga su bili navedeni na maksimalno usavršavanje ratne veštine. Kao nesumnjivi strategijski paradoks može se uzeti borba nenaoružanog naroda protiv stranog gospodstva, kakvu vode Palestinci u Gazi i na zapadnoj obali Jordana i otpor domorodaca beloj rasističkoj vladi u Južnoafričkoj Republici.

I najopštije načelo dobija u praktičnoj primeni određenu formu, a upravo u toj formi izražava se izvesna pravilnost, odnosno zakonitost. Recimo, frontalni napad, napad krilima, napad centrom i napad kosim borbenim poretkom — svaki od njih sugerise određen raspored snaga koji ima određenu formu. Slično je i u odbrani. Ova forma se gradi od tri elementa: centra i dva krila, koji se uvode u borbu u različitim kombinacijama, izražavajući pravac glavnog udara u napadu i težište u odbrani. U tom kontekstu Engels je pisao o Epaminondi kao začetniku ideje i forme kosog poretka. Epaminonda je, u bitkama kod Leuktre i Mantineje, jednim svojim krilom, koje je prikriveno a stalno ojačavao, napao protivničko krilo, vezujući centrom i drugim krilom njegove snage. Fridrih Veliki je, u vezi s tim, govorio da je u svojim najsjašnjim poredama ponavljao Epaminondine bitke.²⁰ Slično tome, smatra se da je Šlifenov plan, koji je njegov naslednik primenio 1914. godine, inspirisan bitkom kod Kane.²¹ Znameniti francuski pisac Marsel Prust našao je čak »nešto estetsko« u tome »kada ispod neke savremene bitke vidi(m) plan neke ranije«. Isti autor, međutim, uviđa i ono neizbežno uzajamno uticanje strana u sukobu, jer u toku svakog rata koji traje nešto duže, jedna od zaraćenih strana koristi pouke iz uspeha i pogrešaka, usavršavajući time i metode druge strane, koja će, opet, omogućiti poboljšanja svome protivniku.²²

Pored ovih formi koje se postižu pomoću naročitih pravila postupka i koje i kada se naoko ponavljaju uvek bivaju ponešto drukčije, javljaju se prekidi ili odstupanja od svega što je u datom vremenu uvažavano kao domet i dostignuće. To se doživljava kao nepravilna ili neregularna forma. U strategiji, kao i u drugim veštinama, od načela i pravila može se očekivati korist samo pod uslovom da se shvate kao sredstvo za ostvarenje postavljenog ratnog cilja. Ali, ako se njihovom

²⁰ F. Engels, *Napad, isto*, tom 17, str. 52.

²¹ Lidel Hart, *isto*, str. 156.

²² Lidel Hart, *isto*, str. 187—189.

primenom ne postiže onoliko koliko je neophodno, bolje je tragati za novim po sopstvenoj inicijativi nego pod prinudom. Svako pravilo i svaka ustaljena i naučena forma je i olakšica i okov. Ponekad je dobro da se od njih odstupi, ali je u tim slučajevima poželjno biti oprezan, jer se ne radi samo o tome da nećemo više postupati na ustaljeni način, već i o tome da treba pronaći novi, plodotvorniji.

Robovi pravila i naučenih formi najviše su se žalili na novatore koji za njih nisu marili, kao nemački oficir, ljubitelj korektnosti u svojim operacijama, koji je zamerao Bonaparti što je pokvario ratnu nauku koju je do izvanredne savršenosti doveo maršal Daun. »Kada sam ja bio mlad, mi smo celo leto marševali, napred i natrag, ne zadobijajući i ne gubeći nijedne kvadratne milje, a zatim smo odlazili u zimovnik. I sad dolazi jedan mladić, neznalica usijane glave, koji se razleće od Bulonje do Ulma, i od Ulma do usred Moravije, i bije bitke u decembru. Ceo sistem njegove taktike je čudovišno nekorektan.«²³

Ali, ovi »kritičari« nisu zaustavili razvoj. U savremenim okolnostima ništa ne izaziva toliko jadikovki »učenih« stratega koliko nepravilne, nepredvidive forme partizanskog rata. Ključ za razumevanje tog fenomena nije od tehničko-tehnološke građe — partizani su, tako reći, osuđeni na inferiornost u pogledu sredstava ratne tehnike, mada ih se i oni ne odriču kad god do njih mogu doći. Glavni motiv, pokretač, njihove inventivnosti u načinu vođenja rata niče na revolucionarnoj i oslobodilačkoj podlozi njihove borbe.

Kao što je feudalizam s plaćeničkom vojskom, koja je prelazila svakome ko je mogao bolje platiti, načinila ratovanje formalnim zanatom, tako svaka revolucija unapređuje ratnu veštinu time što napušta ustaljene forme, prilagođavajući način ratovanja novom oružju i novim borbama. Lenjin je, u tom kontekstu, naročito isticao Marksovo uvažavanje istorijske inicijative masa, koju je stavljao iznad svega, jer borbe masa dižu ceo pokret na viši stepen.²⁴

²³ T. Makoli, *Eseji*, »Kultura«, Beograd, 1960, str. 300.

²⁴ Karl Marks, *Pisma Kugelmanu* (Lenjinov predgovor ruskom prevodu), str. 177 i 179.

Lenjinovo mišljenje o oblicima borbe uvek je bilo elastično — uvažavao je nove i dopuštao stare kroz koje se probija nov sadržaj.²⁵

Parafrizirajući njegovu misao o revolucionarnoj teoriji uopšte, i za teoriju strategije se može reći da nije dogma i da se dograđuje i razvija u neposrednoj vezi s ratnom praksom.²⁶

Ni revolucionarne promene u ratnoj veštini nisu automatski zaštićene od nastojanja da se kanonizuju, pa i od toga da se njima služi u reakcionarne svrhe. U tom slučaju, sa revolucionarnim formama ratovanja događa se što i sa drugima — pokazuju se kao sredstvo koje ne odgovara datoj svrsi, kao što su se uverili Vijetnamci, ulazeći u besperspektivnu intervenciju u Kampučiji.

NOVA STRATEGIJSKA SITUACIJA

Na izmaku 20. veka mnogo je znakova o tome da je nastupila nova strategijska situacija. Razvoj tehnike, saobraćaja i informisanja prvi put je povezao sve zemlje sveta, osvetljavajući i njihovu povezanost i međuzavisnost i njihove sukobe i jazove koji ih dele. Svega toga bilo je i ranije ali ne tako uočljivo. Sada su, rekli bismo, karte otvorene i to tako da su i materijalni i društveni odnosi postali transparentni.

Razvijeni sever, koji je u položaju poverioca, nema razloga za spokojstvo, ukoliko ne pomogne prezaduženom, a nerazvijenom jugu da se osposobi za vraćanje dugova.

Savremeni ratovi, kao verni pratioci klasnih, socijalnih i nacionalnih sukoba, i kada počnu u najužim lokalnim razmerama, neizbežno dobijaju svetski odjek. Kod svakog od njih dešavaju se podele i grupisanja izvan kojih malo ko ostaje po strani.

Novo je i to što se savremeni ratovi vode pod pretećom senkom nuklearnog oružja, pa i uz mogućnost da se pređe nuklearni prag, a upravo ta činjenica (verovatnoća) predočava i uništenje čovečanstva. Samim tim stvorena je nova strategijska situacija koja od svakog subjekta međunarodne

²⁵ V. I. Lenjin, *Izabrana dela*, »Kultura«, Beograd, 1960—1961, tom 14, str. 331.

²⁶ V. I. Lenjin, *isto*, tom 13, str. 433.

zajednice zahteva planetarnu odgovornost i globalan strategijski horizont. S obzirom na to nauka i veština strategije postale su složenije i teže.

Konvencionalni ratovi, koji praktično ne prestaju od kraja drugog svetskog rata, pokazuju tendenciju eskaliranja ka krajnostima. U njima su ljudske žrtve i materijalna šteta već toliki da se ni oni ne mogu podvesti ni pod kakav racionalan cilj. Osim toga, u njima su upotrebljavana i hemijska sredstva, tako da su, na neki način, izašli iz okvira konvencionalnih ratova. U dva maha, za vreme ratova u Koreji i Vijetnamu, američki komandanti predlagali su upotrebu nuklearnih sredstava. Do toga nije došlo, pa ipak praktično je snižavan nuklearni prag. U prilog tome išla je diverzifikacija nuklearnih sredstava, od onih strategijskih megatonske snage do taktičkih i operativnih, što je faktički značilo orijentaciju na ograničeni nuklearni rat.

Između vojnih blokova Istoka i Zapada, na temelju giantske trke u naoružavanju, razvijena je strategija zastrašivanja, čiji su nosioci bile dve vodeće blokovske sile.²⁷ U tom smislu postepeno je izgrađivan ceo sistem signala i pretnji, kojima su jedna drugoj saopštavale gde je granica njihovih interesa bezbednosti preko koje druga strana ne sme preći. Zapleti povodom sovjetskog raketnog prisustva na Kubi i pri blokadi Berlina, u kojima su ti interesi neposredno ugroženi, pokazali su u ishodu postojanje ventila sigurnosti za praznjenje viška suprotnosti koji bi vodio direktnom oružanom sukobu s nesagledivim posledicama. Ima, dakle, nešto realno u strategiji zastrašivanja što nuklearne sile navodi na uzdržanost. Ta situacija je drukčija od svih ranijih. Paradoks je u tome što nuklearne sile, preteći jedna drugoj nuklearnim ra-

²⁷ Šta je zastrašivanje? Odgovor na to pitanje uzdiže se na psihičkom i fizičkom elementu. Prema Bofru, to je pretnja odmazdom pomoću udarne snage dovoljne moći kojom se protivnik odvraća od upotrebe sile. (Vidi: Bofr, *Uvod u strategiju*, VIZ, Beograd, 1968, str. 83) U interpretaciji američke strategije, U. Svarc navodi sledeće pretpostavke za uspešno zastrašivanje: sposobnost, što znači postojanje potrebnog oružja i njegovog nosača; mogućnost da se neprijatelju nanese takve štete da mu agresija mora izgledati preterano skupa; spremnost, tj. volja da se na sebe uzmu opasnosti koje su vezane za sredstva zastrašivanja. (Vidi: Urs Svarc, *Strategija juče, danas, sutra*, VIZ, Beograd, 1968, str. 123.) Sokolovski, u izlaganju sovjetske strategije, polazi od pretpostavke da se ofanzivni planovi imperijalističke strategije, čiji je osnovni elemenat iznenadni udar svim raspoloživim sredstvima, mogu paralisati samo aktivnim dejstvima i uništavajućim udarima raketno-nuklearnih jedinica strategijske namene. (Vidi: Maršal Sokolovski, *Vojna strategija*, VIZ, Beograd, 1965.)

tom, nastoje da osiguraju određene konkretne ekonomske, političke ili interese bezbednosti, iako je njima najbolje poznato da u slučaju nuklearnog rata ne ostaje mesta ni za kakve interese.

Ali, u strategijskim razmatranjima, po inerciji, još ima mesta za nastojanje da se protivnik nadmaši snagom, lukavstvom ili blefom. Spomenuto upoređenje rata s kockarskom igrom sačuvalo je aktuelnost i u nuklearnoj eri. Iako je raspoloživim nuklearnim arsenalom već moguće više puta uništiti planetu na kojoj živimo, ne prestaju pokušaji da se protivnik nadjača ili nadmudri. To se može nazvati psihičkom krutošću, odnosno navikom da se i o nuklearnom oružju misli na isti način kao i o konvencionalnom.

Strategija zastrašivanja zasniva se na nuklearnom oružju. Osnova te ideje je da se protivnik može odvratiti od rata nuklearnom pretnjom. To je prvobitno zamišljeno u najtežem obliku — masovne odmazde, što je značilo da će je SAD primeniti ne samo u napadnutim područjima, protiv napadača, već i protiv izvora njegove volje za napad, na primer protiv Sovjetskog Saveza i Kine. Kada je Sovjetski Savez razvio nuklearno oružje, a dve velike sile su jedna drugu stalno navodile na simetrično reagovanje, onda su tražene mogućnosti za elastičan odgovor ili kontrolisanu odmazdu. Drugim rečima, u igru zastrašivanja uveden je, pored totalnog, i ograničeni nuklearni rat, opet kao način da se protivniku predoci ili nanese neprihvatljiva šteta u sukobu velikih sila na prostoru trećih zemalja.

Strategija zastrašivanja služi se isto tako i konvencionalnim zastrašivačem. U odnosima između velikih sila i blokovskih grupacija na evropskom tlu to se očituje u neprestanom odmeravanju konvencionalnih snaga i sredstava. Prema trećim zemljama, međutim, izražava se ne samo pretnjom, već i rasporedom i manevrima snaga za brza dejstva i faktičkim dejstvima sa distance i oružanim intervencijama.

Vreme promena u trećim zemljama nije moglo biti zastavljeno ni nuklearnom ni konvencionalnom pretnjom. Tamo gde prilike više nisu bile podnošljive, bilo zbog hegemonije spolja, bilo zbog ugnjetavanja iznutra, talas oslobodilačkih i revolucionarnih borbi kretao se sopstvenom snagom. Kao nekad Vijetnamci i Alžirci tako danas Palestinci i Južnoafrikanci radije rizikuju i užasan kraj nego što su spremni

da trpe užas bez kraja. Nesnosni uslovi života, ma od koga da su nametnuti, predstavljaju rodno tlo strategije narodnog rata u različitim formama borbe i otpora — od masovnog bunta i oružanog ustanka, preko gerilske borbe i partizanskog rata do njegove kombinacije s regularnim ratom.

Narodni rat, u bilo kojoj formi, afirmisao se u savremenim međunarodnim odnosima kao najviša brana politici sa pozicija sile i spoljnoj oružanoj intervenciji u unutrašnji život nezavisnih zemalja. Posle Vijetnama i Avganistana postalo je očevidno da se intervencijom spolja silom oružja ne može nametnuti ni ropstvo ni »sloboda«. Strategija narodnog rata ima velik uticaj na razvoj strategije u ovo vreme naučno-tehnološke revolucije. Ona podseća i velike sile koje su se, u nastojanjima da steknu apsolutnu vojnu moć, vinule do kosmičkih visina, zanemarujući činjenicu da silom oružja ne mogu rešiti ni prizemne lokalne probleme, koji su prouzrokovali i narodne ratove. U tom fenomenu današnjice može se nazreti koliko je razvoj ratnih sredstava u raskoraku sa njihovom namenom. Jer, ako SAD s kolosalnom vojnom snagom nisu uspele u Vijetnamu i ako Sovjetski Savez s gigantskim vojnotehničkim mogućnostima nije uspeo u Avganistanu, onda, uvažavajući te činjenice, izgleda sasvim umesno pitanje — kako bi onda te dve sile jedna drugoj mogle da nametnu nešto što nisu spremne da prihvate? Znači male zemlje, koje su nesavittljive u rešenosti da brane svoju nezavisnost, navele su i velike sile na preispitivanje sopstvenih strategijskih orijentacija.

U savremenom oblikovanju strategije narodnog rata, odnosno partizanskog i kombinovanog frontalno-partizanskog rata, osoben i izrazit udeo ima Josip Broz Tito. Na početku drugog svetskog rata, on je u okupiranoj Jugoslaviji prvi u porobljenoj Evropi tražio i našao put i način samostalne borbe protiv nemačke i italijanske armije, satelitskih bugarskih i mađarskih jedinica i domaćih izdajnika. Slično tome, u razdoblju hladnog rata između istočnog i zapadnog bloka, on je formulisao koncepciju opštenarodne odbrane, sa osloncem na savremenu armiju i teritorijalnu odbranu, uz učešće svih narodnih snaga u borbi i otporu za slučaj spoljne agresije. Strategijska uverljivost koja prožima njegove strategijske poglede proističe iz rešenosti naših naroda da brane slobodu i nezavisnost ma sa koje strane one bile ugrožene. U toj rešenosti krupan udeo ima još sveže iskustvo iz narodno-

oslobodilačkog rata, ali, takođe, i navika na samoupravljanje, kao stvarno proširivanje ljudskih prava, pri čemu se svakom narušavanje tih prava, među kojima nacionalna ravnopravnost zauzima naročito mesto, doživljava kao atak na suštinske tekovine narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.

U Titovom pristupu strategijskoj problematici vidljivo je njeno razumevanje u ravni intelektualnog i intuitivnog nadmetanja međusobno suprotstavljenih strategijskih vođstava. Takođe, vidljivo je njeno poimanje u ravni permanentnog strategijskog dijaloga s narodom koji nosi teret rata na svojim leđima. Time je on približio probleme strategije običnim ljudima, narodu i istovremeno, uveo problematiku, težnje i muke naroda u strategijsku veštinu i nauku. Jedno i drugo u savremenim uslovima, u kojima, na prvi pogled, odlučujuću ulogu ima vojnotehnološki razvoj, dakle razvoj sredstava ratne tehnike i njima odgovarajućih obrazaca ratne veštine. On nije potcenjivao vojnotehnološki razvoj. Naprotiv. To je potpuno razumljivo, jer niko kao on nije osetio teškoće koje proističu iz krajnje oskudice u sredstvima ratne tehnike. I on je činio sve da u naoružanju i opremi, u posleratnom razdoblju, držimo korak sa drugima, razvijenijima. Ali, ono u čemu je njegov strategijski vidokrug bio širi, to je njegov klasno-socijalni, nacionalni i internacionalni domet. On je uviđao značaj koji narodi daju slobodi, nezavisnosti, ravnopravnosti, pravu na sopstveni put unutrašnjeg preobražaja i spoljnopolitičku orijentaciju. Zahvaljujući istorijskim okolnostima, Tito je bio upućen na to da sopstveni strategijski koncept sinhrono izgrađuje i primenjuje najpre u vatri drugog svetskog rata, a zatim u eri hladnog rata radi odbijanja spoljnih pritisaka i pretnji, osobito od staljinističkog hegemonizma. Na osnovu jugoslovenskog iskustva u sukobu sa Staljinom i sovjetskom pretnjom steklo je »pravo građanstva« i strategijsko ubeđenje da uverljivo sredstvo odvracanja ne mora biti isključivo nuklearno oružje ili oružana snaga uopšte, već takođe i rešenost jednog naroda da se brani po svaku cenu. Upravo takva titovska rešenost svih naroda Jugoslavije da se brane, navela je potencijalne agresore da je zaobilaze.

Strategija, u svom važnom segmentu, jeste, kao izdvojena delatnost, sudar volje i intelekta, instinkta i imaginacije strategijskih vođstava zaraćenih strana. Na osnovu te činjenice stvarane su različite strategijske teorije u kojima se kva-

litet strategijskog rukovođenja određuje merom intelektualne i vojne moći.²⁸ U ogoljenom vidu, ove strategijske teorije usmerene su pre na to da rastroje um protivnika nego njegovu fizičku snagu, tako da mu mač ispadne iz ruku pre nego što otpočnu neprijateljstva. Ali, i kada borba počne, i onda se najviše polaže na iznenađenje ili navođenje protivnika na pogrešan korak. Vrhunskim dometom strategije smatra se potčinjavanje protivnika svojoj volji bez upotrebe oružja. U ekstremnom obliku, strategija kao izdvojena delatnost uskog kruga ljudi iz državnog, vojnog i političkog vrha, posmatra se i kao riskantna teorija igara, koja se u suštini svodi na odlučujući uticaj psihičke čvrstine u slučaju uzajamnog zastrašivanja. Po tome, strategijsko vođstvo treba da poseduje osobine lava i lisice, ali da od lukavstva ima više koristi uz manji rizik.

Takvo shvatanje strategije je očevidno elitističko. Međutim, ono ne zadovoljava ukoliko se njime ne može objasniti odnos strategijskog vođstva i izvršilaca strategije, a u istorijskim primerima mogu se naći i uspesi i neuspesi. Ne mislimo da zbog navedenog nedostatka treba zanemariti to shvatanje strategije. Ako se njemu ne priklanjamo, to nije razlog i da ga ne proučavamo, tim pre što je takvo shvatanje strategije i danas rašireno, što ima koren u društvenim odnosima i što se, konačno, ono zasniva na monopolu nad vojnom moći, a ne manje i na vojnotehnološkoj nadmoćnosti.

Strategija narodnih ratova temelji se, pre svega, na uzajamnom razumevanju strategijskog vođstva i izvršilaca strategije. To se manifestuje u vidu neiznuđenog autoriteta prvog i dobrovoljne discipline drugih, a takođe i u njihovoj izvanrednoj borbenoj inicijativi. I strategija narodnih ratova oblikuje se u nekoj vrsti neprestanog dijaloga između strategijskog vođstva i izvršilaca strategije, pri čemu se i strategijsko vođstvo uči od naroda, u prvom redu u slučajevima kad zanemarujući narodna osećanja i raspoloženja donosi odluke kojima se sužava klasno-socijalna i nacionalnooslobodilačka osnova borbe.

²⁸ Bofr naročito naglašava psihološki elemenat u strategiji: »To je veština dijalektike volja da upotrebljavajući sile reše svoj sukob. Ovaj dvoboj volja dovodi do suprotstavljanja dveju simetričnih igara, pri čemu svaka od njih nastoji da pogodi presudnu tačku one druge putem pripreme koja treba da zastraši, da paralizuje i iznenadi — a sve su to, napomenimo uzgred, akcije sa psihološkim ciljem.« (Bofr, *Uvod u strategiju*, VIZ, Beograd, 1968, str. 35.)

Strategija narodnih ratova stekla je nesumnjive izgledе u savremenim oružanim sukobima u kojima druga strana primenjuje strategiju koja se uzda u vojnotehničku nadmoćnost i najmodernija ratna sredstva. Ta vrsta oružanih sukoba može se pojednostavljeno predstaviti kao sudar dveju strana od kojih je jedna moralno nadmoćnija a druga vojnotehnički jača. Dijalektika takvog sudara ispoljava se u sledećem: prva je navedena da vojnotehničku slabost uravnotežava maksimalnim usavršavanjem ratne veštine (što protivreči tradicionalnom uverenju da se napredak ratne veštine zasniva, u prvom redu, na novim, modernim ratnim sredstvima); druga je prinuđena da prikriva stvarne motive zbog kojih je ušla u rat usled čega zapada u situaciju u kojoj mora da obmanjuje sopstvenu javnost, a protivnika ne može. Tako se strategija posrednog prilaženja, koja je usredsređena na izbacivanje iz ravnoteže strategijskog uma protivnika, ispoljava u obmanjivanju sopstvene javnosti, pa samim tim i u nekoj vrsti samoočuvanja. Ukratko, ideološki omotač kojim se u savremenim međunarodnim odnosima opravdava neobuzdana primena vojne sile protiv nezavisnih zemalja i oslobodilačkih pokreta, ukazuje se kao kratak guber pomoću kojeg se ne može moralno opravdati ono što se strategijski preduzima.

Dve vodeće nuklearne sile pružile su stvarne dokaze o promeni sopstvenih strategijskih gledišta o nuklearnom ratu. Sporazumom Regana i Gorbačova o uklanjanju raketa srednjeg dometa s nuklearnim bojnim glavama iz Evrope i o njihovom uzajamno kontrolisanom uništenju, prvi je stvarni korak u pravcu smanjenja postojećih nuklearnih arsenala. Njime se utire put novim sporazumima u doglednoj perspektivi i širenju miroljubive klime u svetu u kom živimo. Na osnovu čega je moguće takvo optimističko očekivanje? Ponajpre, na osnovu toga što su dve supersile, izgleda, konačno uvidele da su, u uzajamnom zastrašivanju, prešle razumnu granicu i izgubile prihvatljivu meru. Signal za to došao je neočekivano, posle havarije sovjetske nuklearne elektrane u Černobilju. Kada se ta havarija dogodila na objektu za mirnodopsko korišćenje nuklearne energije, odjednom je ceo svet bio suočen sa nezaustavljivim, neotklonjivim i opasnim posledicama radijacije. Još više od toga, ljudi i narodi širom naše planete mogli su sebi uverljivo da predstave užas Hirošime i Nagasakija u slučaju planske, dvostrane upotrebe nu-

klearnog oružja. U tom trenutku ekološka strategija afirmisala se svojim humanim potencijalom, kao antinuklearna strategija prvog reda veličina.

U nuklearnoj strategiji pojam »nepopravljive štete« figurirao je dugo kao merilo zastrašivanja a da pri tom nije mogao biti realno odmeren i kvantitativno određen. Ta strategijska nejasnoća podsticala je trku u nuklearnom naoružavanju, a efektivna trka u naoružavanju uvećavala je spomenutu strategijsku nejasnoću. Rezultat koji je usledio bio je taj da se raspoloživim nuklearnim sredstvima može više puta uništiti život na zemlji, što u stvari znači da je stvoren znatan suvišak tih sredstava, kao u nekom teatru apsurdna koji svoje predstave sprema u hramu boga Marsa. Ispostavilo se, posle iskustva s Černobiljom, da ljudskom greškom mogu biti prouzrokovani golemi gubici među stanovništvom, znatna materijalna šteta i nesagledivi genetski poremećaji. Po našem mišljenju to je bio jezičak na vagi, koji je u pregovorima između dve nuklearne sile okrenuo njihov tok u pravcu bržeg sporazumevanja, pogotovo što je u tom pravcu, u isti mah, duvao vetar svetske javnosti.

U svakom slučaju, posle Černobilja, ne može se govoriti o nuklearnom ratu na stari način. Nuklearna strategija u svim varijantama podleže temeljnom preispitivanju, i to na svim delovima nuklearnog tronošca: strategijskim, operativnim i taktičkim. Dosadašnje nekontrolisano nagomilavanje nuklearnog oružja pokazuje da su sredstva nadmašila ciljeve i da je krajnje vreme da se o ciljevima razmišlja razborito i u humanističkoj perspektivi. Pitanje o tome — šta se hoće bezuslovno ide ispred pitanja — kojim sredstvima i — kakvim postupkom? Slepо uzdanje u instrumente i metode nasilja radi potčinjavanja ili ponižavanja drugih ima najmanje izgleda u sadašnjosti. Razvoj društvene svesti već je dostigao taj stepen na kome svako nasilje nad ljudima i narodima budi refleks samoodbrane i zadobija najširu moralnu i materijalnu podršku. Internacionalizam u savremenosti ne trpi ideološki žig. On se izražava iskrenom solidarnošću s onima koji su izloženi diskriminaciji, teror, genocidu. Mi smo taj nauk stekli u narodnooslobodilačkom ratu, a bila bi neoprostiva greška, kad bismo ga zanemarili.

SMISAO ZA STRATEGIJSKO RASUĐIVANJE

Nema svako smisao za strategijsko rasuđivanje. U iskustvu pojedinaca čiji život i nastojanja najbolje poznajemo možemo da razlikujemo njihovo trajno opredeljenje i slučajne događaje. Za neke ćemo reći: oni znaju šta hoće, za druge: oni se u jednoj pameti ne mogu ni obući. Naravno, i u životu pojedinca od najveće su važnosti odluke, izbori, traganja, koji posle utiču na ceo život. Pogotovo je to važno za pojedince koji obavljaju društvene, državne, političke i vojne funkcije, kada svojim odlukama utiču na život mnoštva ljudi, pa i celih naroda i čovečanstva.

Smisao za strategijsko rasuđivanje delom je urođen, delom se uči i stiče vaspitanjem. Ako tog smisla nema, tu se ne može ništa učiniti. Kao i kod umetničkih veština: uzalud ćemo stvarati slikara od umetnika bez dara. Za stratega je bezuslovno važno da poseduje razumevanje i osećanje za opšte dobro, kako su govorili stari Grci, ili za društveni interes, kako običavamo da kažemo danas. Egoisti i sitne duše nemaju šta da traže na polju strategije. Prvi, zato što, opsednuti ličnim interesima, ne mare ni za najbližu okolinu a kamoli za celinu društva; drugi zato što sve unižavaju po sopstvenoj meri.

Napoleonu pripisuju izreku prema kojoj svaki vojnik nosi u rancu maršalsku palicu. Kao i svaka izreka i ova je jednostrana. Rečena jednostranost smetala je i Napoleonu, pa je on sam uravnotežio drugom — da mediokriteti ne treba da sanjaju o visokim činovima.

Nema apsolutno pouzdanog načina za izbor ljudi na položaj stratega, pogotovo što se od njih traži i um i karakter, i odvažnost i smotrenost, i strogost i blagost. Svako zna da su oni okruženi savetnicima i specijalistima, pa ipak odgovornost za selekciju i integrisanje saveta i predloga i za odluku koja ima da usledi nosi strateg. On tu odgovornost nosi i pred savremeniciima i pred istorijom.

Kad bismo mogli da preporučimo kriterijum za izbor stratega, čini se da bi se mogao koristiti jedan literarni kroki različitih ljudi iz Andrićevih *Znakova pored puta*. Pisac nalazi da mnogi ljudi vide od svega što se dešava oko njih uvek samo pojedinosti, izdvojene i često beznačajne koje za njih znače suštinu i svu važnost događaja. Ti ljudi niti mogu da

sagledaju jedan događaj kao celinu niti mogu da zapaze i obuhvate vezu koja postoji između raznih ličnosti i događaja u vremenu »Ima druga vrsta ljudi koji zapažaju jasno i oštroumno sve pojedinosti, ali se u njihovim glavama sve te pojedinosti mešaju i prepliću međusobno, i tako stvaraju neplođan i nerazmrsiv kaos u kome se sve nagoveštava a ništa pravo ne kazuje, sve naslućuje a ništa ne vidi. Ovi ljudi nisu, na kraju, korisniji od prvih, jer kazujući o svemu ponešto, ne kazuju ništa jasno ni celovito. Najređi su oni iz treće vrste, ljudi koji i dobro vide pojedinosti i pravilno ih vezuju u odnosu prema celini. Ti mogu da budu stvaraoci u društvu, nauci ili umetnosti«. ²⁹ Dodali bismo — i na polju strategije.

Za stratega od talenta, nema života strategiji za koju se ne zalaže sam život. Ljudi opčinjeni idejama, dokumentima, planovima od kojih ne vide šta se dešava u životu imaju najmanje razloga za samouverenost u strategijskom rasuđivanju, a ipak baš njih karakteriše najveća samouverenost. Kao Tolstojev general Pful koji je bio toliko zaljubljen u teoriju da je zaboravljao cilj teorije — njenu primenu u praksi. On se čak radovao neuspehu, jer mu je neuspeh, koji je poticao otuda što se u praksi odstupilo od teorije, samo dokazivao da je njegova teorija tačna. ³⁰ Ni u jednoj delatnosti nisu na visokoj ceni ljudi koji su toliko potčinjeni sopstvenoj ideji da bi prema njoj skrojili stvarnost, ali kao stratezi oni su najmanje poželjni.

Strategija zahteva najveću jasnoću i sažetost u jeziku i izrazu. Ona ne dopušta neodređene i dvosmislene formulacije zadataka, kojima se otvaraju vrata proizvoljnim tumačenjima, ni one kojima se precizira šta se neće i ne želi, a ne šta se namerava i čemu se teži. Njoj smetaju dve reči gde god je dovoljna jedna. Beskrajne analize i opširni zaključci — to su sigurni znaci o odsustvu smisla za strategijsko rasuđivanje. Uz rizik da stvari pojednostavimo, izgleda nam da je za praktičnu strategiju od najveće važnosti savet — tri puta meri jednom seci, ali tako da se vidi jasan trag o tome i kako je mereno i gde je sečeno.

²⁹ Andrić, *Znakovi pored puta*, »Rad«, Beograd, 1980, str. 139—140.

³⁰ Tolstoj, *Rat i mir*, »Prosveta«, Beograd, 1961, str. 56.

SUMMARY

ON STRATEGY

Consideration of the original and actual meaning of the notion of strategy, denomination of its object, its contents, division and limits. Strategy has conversance with politics, economy and diplomacy but solves its tasks independently and no one else can solve them more competently.

Allowing in strategy also place for science and skill, the autor finds that in spite of all efforts being undertaken with the aim of its being gathered into a theoretical system there remains always a space for a restive skill of the irregular, different and original.

New strategic situation formed at the close of the twentieth century reflects itself in the fact that the great powers have created means that could destroy the world but cannot, in the present conditions, in local wars impose neither slavery nor »freedom«.

The aptitude for strategic reasoning is proved by the ability to distinguish the essential from the inconsequent.

RESUME

DE LA STRATEGIE

Dans son essai de la stratégie l'auteur traite de la signification primitive et actuelle de ce terme indiquant, dans le contexte donné, l'objet, la répartition et les limites de la stratégie. D'après l'auteur, la stratégie est en dialogue avec la politique, l'économie et la diplomatie, mais elle s'acquitte de cette tâche d'une façon autonome et dans ce domaine personne d'autre ne saurait être plus compétent.

Cédant dans la stratégie une place à la science et à l'art, l'auteur constate que malgré les tentatives de ramener la stratégie à un système théorique, il reste toujours une marge réservée à l'art scythique au-delà de la règle, différent, original.

La situation stratégique nouvelle, à la fin du 20 siècle, se traduit par le fait que les grandes puissances ont mis au point des moyens par lesquels il est possible de détruire le monde, sans pour autant, dans les conditions actuelles, par les guerres locales imposer ni l'esclavage ni la »liberté«.

Le sens du discernement stratégique est prouvé par la capacité de distinguer l'essentiel et l'accidentel.

РЕЗЮМЕ

О СТРАТЕГИИ

В очерке о стратегии автор рассматривает первобытное и актуальное значение этого понятия, определяя в данном контексте предмет, разделение и рамки стратегии. Стратегия, подчеркивает он, находится в диалоге с политикой, экономикой, дипломатией, но свои задачи она решает самостоятельно и никто другой их не может решать компетентнее ее.

Оставляя в стратегии место и для науки и для искусства, автор констатирует, что, наряду со всеми попытками собрать ее в теоретическую систему, всегда остается достаточно простора для скифского искусства неправильного, иного, самобытного.

Новая стратегическая ситуация, создавшаяся под конец XX века, заключается в факте, свидетельствующем о том, что великие державы сделали средства, которыми можно уничтожить весь мир, но нет возможности в современных условиях навязывать либо рабство, либо „свободу“.

Склонность к стратегическому рассуждению доказывается способностью разделения существенного от несущественного.